

М.А. Информационное право/Под. ред. акад. РАН Б.Н. Топорнина. СПб., 2001. 3. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19 листопада 1992 р. №2801-12//Відомості Верховної Ради України. 1993. №4. Ст. 19. 4. Закон України «Про адвокатуру» від 19 грудня 1992 р. №2887-12//Голос України. 1993. 29 січня. 5. Закон України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 року № 3425-12//Відомості Верховної Ради України. 1993. №39. Ст.383. 6. Закон України «Про страхування» від 7 березня 1996 року №85/96-ВР//Відомості Верховної Ради України. 1996. №18. Ст.78. 7. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 р. №2121-3//Відомості Верховної Ради України, 2001. №5–6. Ст. 30.

Надійшла до редколегії 05.10.05

О.В. Авраменко

ВИДИ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ ЛЮДИНИ ТА ЇХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ

Одним зі складних питань науки кримінального права абсолютно обґрунтовано визнається характеристика внутрішніх психічних процесів, які або передують вчиненню злочинів, або відбуваються в процесі його вчинення.

В юридичній літературі суб'єктивна сторона складу злочину визначається як внутрішня сторона злочину, тобто психічна діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості і волі до суспільно небезпечного діяння, котре нею вчинюється, і до його наслідків [1, с.142].

У той же час, ст.23 КК України визначає, що виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. Таким чином законодавець фактично ототожнює поняття суб'єктивної сторони та вини, що, на нашу думку, не зовсім правильно.

Беззаперечно – вина є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони всіх без винятку складів злочинів. Відсутність вини виключає наявність суб'єктивної сторони складу злочину – однієї з чотирьох обов'язкових елементів цієї юридичної конструкції. Відсутність злочину у разі відсутності вини підтверджується й положеннями нормативного акта вищої юридичної сили – ст.62 Конституції України передбачає, що кримінальна відповідальність настає лише тоді, коли буде доведено вину особи у вчиненні злочину.

Проте загальновизнаними у науці є положення, що при юридичній оцінці суспільно небезпечного діяння необхідно встановлювати також мотив, мету та емоційний стан особи на момент його вчинення. Дані ознаки мають важливе значення при призначенні покарання, а коли вони передбачені в диспозиції статті, то і для кваліфікації діяння. У теорії кримінального права ці ознаки отримали назву факультативних ознак суб'єктивної сторони складу злочину. Оскільки злочин це свідомий, вольовий акт людської поведінки, то у ньому мають бути наявні всі компоненти – інтелектуальні, вольові й емоційні. Суб'єктивна сторона становить собою систему вказаних компонентів, що взаємопов'язані між собою і визначають один одного. Як підкреслюється окремими криміналістами, інтелектуальні, вольові й

емоційні процеси в психічній діяльності суб'єкта протікають у повній єдності і взаємообумовленості [2, с.227-228].

Емоції як поняття психології, без сумніву, мають значення для застосування норм кримінального права. Ця теза й буде доводитися нами у запропонованій статті.

Перш за все, вважаємо за доцільне розглянути місце емоцій у структурі ознак складу злочину, зокрема суб'єктивної сторони злочинів.

Ряд науковців вказують на те, що емоції не є структурною ознакою суб'єктивної сторони загального поняття про склад злочину. Мотивують вони свої погляди тим, що у всьому КК України емоційний стан особи згадується лише у трьох статтях, а саме у п.7 ст.66 КК як обставина, що пом'якшує покарання, в ст.116 КК «Умисне вбивство, вчинене у стані сильного душевного хвилювання» та в ст.123 КК «Умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання» і вказаний стан повинен розглядатись у вченні про покарання та в рамках виключно вказаних злочинів [3, с.106]. О.М.Попов, погоджуючись з А.О.Пінаєвим, вважає, що афект – це особлива ознака суб'єктивної сторони, не властива більшості злочинів, передбачених у КК. Це особливий емоційний стан людини, який є конструктивною ознакою складів злочинів, передбачених ст.107 і 113 КК РФ (*ст 116 і 123 КК України – О.А.*) [4, с.139].

О.І. Парог вказує, що емоції не є елементом психічного відношення особи до суспільно небезпечного діяння, а означають психічні переживання, які можуть відчуватися до, під час або після вчинення злочину. Емоції в більшій мірі виражають соціальну, ніж юридичну характеристику і відносяться скоріш до суб'єкта злочину, ніж до суб'єктивної сторони складу злочину (характеризують особливості психічного стану особи, а не його психічне ставлення до вчинюваного ним суспільно небезпечного діяння) [5, с.59-60].

На думку В.І. Ткаченка, афект є частиною мотиву [6, с.43]. Вчений визнає мотив як спонукування, які становлять органічну єдність інтелектуального, вольового й емоційного моментів і виражають потребу індивіда у вчиненні злочину [6, с.41].

Б.В. Сидоров відносить афект до спеціальної ознаки суб'єктивної сторони складу злочину і вважає, що ця ознака характеризує насамперед внутрішній бік злочинної поведінки, психічну діяльність суб'єкта і безпосередньо відображається в особливостях протікання психічних процесів (усвідомлення й оцінки своїх дій і всієї конфліктної ситуації, мотивації і вибору варіанта поведінки і таке інше), будучи тісно пов'язаною з тими обставинами, що її викликали [7, с.48]. Подібну позицію займає і С.В.Бородін, визнаючи афект як особливий психічний стан людини, який виявляється ґрунтом для формування тих або інших мотивів, що спонукають до певної поведінки [8, с.182].

Частина вчених включають емоційний стан особи до ознак суб'єктивної сторони складу злочину. Так, П.С. Дагель вказує, що суб'єктивна сторона складу злочину включає в себе таку ознаку, як емоції [9, с.123]. Ю.О. Красіков займає подібну позицію і зазначає, що в законодавчому визначенні форми вини (умислу та необережності) немає згадки про мотив, мету та емоції.

Однак це не означає, що вони не входять в зміст вини. Ці компоненти при-таманні будь-якій поведінці людини. Мотив, мета, емоції, характеризуючи психічну діяльність винної особи, входять до суб'єктивної сторони злочину через умисел і необережність [10, с.68-69]. Позиція наведених вчених знайшла своє відображення і у сучасних роботах [11, с.111].

Як свідчить проведений аналіз, у науці кримінального права досі не вироблено спільної позиції щодо кримінально-правового значення емоційних станів людини та їх місця у конструкції складу злочину. Одним зі способів вирішення існуючих у теорії протиріч, на нашу думку, може стати звернення до наукових надбань психології, у сферу дослідження якої й входять емоційні стани особи.

Афект – це емоція, яка опановує людиною внаслідок неправомірних або аморальних діянь потерпілого. Афект – це особливо сильна емоція, зазначена в диспозиції закону, вона визнається обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу злочину. Беручи до уваги вищезазначені позиції, сильне душевне хвилювання можна розглядати або як емоцію, або як мотив злочину, оскільки дані поняття є самостійними і мають свій зміст.

На нашу думку, сильне душевне хвилювання слід визнавати емоційним станом особи і розглядати як ознаку суб'єктивної сторони складу злочину та обов'язкову ознаку суб'єктивної сторони злочинів, передбачених статтями 116, 123 КК. Довести вказану тезу видається можливим у такий спосіб.

Насамперед необхідно визначитися із термінологією та понятійним апаратом, якими оперують у спеціальних дослідженнях. У наведених вище визначеннях зустрічаються різні термінологічні звороти: афект та стан сильного душевного хвилювання. Термін «стан сильного душевного хвилювання» у спеціальній літературі використовується не досить часто. У вітчизняній науці відсутні праці, які б безпосередньо присвячувалися з'ясуванню досліджуваного поняття. Дослідники користуються переважно терміном «фізіологічний афект» [12, с.51]. Йдеться, зокрема про праці російських вчених, кримінальне законодавство країни яких у відповідних статтях користується саме цим терміном [13, с.273, 291]. Так, зокрема, у ст.107 та ст.113 КК РФ передбачено покарання за вбивство, вчинене в стані афекту та за спричинення тяжкої або середньої тяжкості шкоди здоров'ю в стані афекту. У чинному КК РФ терміни «стан сильного душевного хвилювання» та «афект» вживаються одночасно і поруч, що дає підстави окремим науковцям розглядати їх як тотожні.

Проблема тотожності або відмежування понять «сильне душевне хвилювання» і «афект» залишається невирішеною як в теорії кримінального права, так і в психології. Афект – це поняття, яке визначається в психології, а сильне душевне хвилювання – це поняття, яке не зустрічається в психології, але вже досить давно використовується для позначення особливого стану особи в кримінальному законодавстві. З цього можна зробити висновок, що при визначенні сильного душевного хвилювання, перш за все, необхідно використовувати ті критерії, які встановлені в КК України. Такими критеріями кримінальне законодавство передбачає протизаконне насильство, систематичне знушення або тяжку образу з боку потерпілого, які ви-

кликали стан сильного душевного хвилювання. Сила вияву емоцій, як впливає із закону, є важливим критерієм, за допомогою якого відрізняють проту емоцію від сильного душевного хвилювання.

На істотність даної ознаки вказує сама етимологія терміна «сильне душевне хвилювання», тобто законодавець робить особливий акцент на такому якісному показнику емоції, як її сила. Про інші ознаки сильного душевного хвилювання або особливості його протікання в законі нічого не сказано. З цієї причини до сильного душевного хвилювання слід відносити не тільки різного роду афекти, але й інші емоційні стани, які виникли в результаті неправомірних дій з боку потерпілого і які характеризуються особливо великою силою свого вияву, що відрізняє їх від деяких інших емоцій. Тому до таких емоцій можна відносити і гнів, і страх, і тривогу, і інші подібні емоції, лише б вони досягли певної сили й були викликані неправомірними діями потерпілого, тим більше, що гнів, наприклад, може досягати такої ж сили, що афект [14, с.63]. Так, «у гніві людина відчуває, що у неї «скипає» кров, особа горить, м'язи напружені. У люті мобілізація енергії така велика, що людині здається, що вона вибухне, якщо яким-небудь чином не дасть виходу своєму гніву» [15, с.252]. Такої ж сили може досягати і стан тривоги, страху, і цілий ряд інших емоційних станів [14, с.63].

Іноді афект у людини може виникнути в результаті власних дій, а не лише дій інших осіб, внаслідок своїх невдач. Для позначення таких станів в психології існує спеціальний термін фрустрація.

Фрустрація (від лат. *frustration* – марне сподівання, невдача, обман) – психічний стан зростаючого емоційно-вольового напруження, що виникає в конфліктних ситуаціях, які перешкоджають досягненню мети чи задоволенню потреб і бажань, загрожують людині або її престижу, людській гідності. Цей стан викликає певні типові реакції: 1) агресію, спрямовану на подолання реальної причини перешкоди; 2) агресію, спрямовану на себе; 3) агресію, спрямовану на ілюзорного винуватця; 4) переорієнту цілей і бажань. Іноді фрустрацію називають також ситуацією, яка викликає такий стан [16, с.205].

На нашу думку, слід вказати, що афект і фрустрація за своєю характеристикою подібні, їм притаманний сильний емоційний стан особи, який характеризується такою формою реакції, як агресія з незначною втратою самоконтролю і тому афект можна вважати видом фрустрації. Проте кримінально-правового значення стан сильного душевного хвилювання, що викликаний фрустрацією, набуває лише за умови наявності всіх передумов, викладених у кримінальному законі, як то протизаконне насильство, систематичне знушення, або тяжка образа з боку потерпілого.

Як бачимо, вплив емоцій на кримінальну відповідальність розглядався і у науці кримінального права, але криміналісти глибоко не вникали в проблему, а психологи ж розглядали емоції безвідносно до потреб кримінального права. Незважаючи на те, що вказане поняття використовується в кримінальному законодавстві протягом тривалого часу, з'ясування його психологічного змісту, видів емоційних станів людини, що мають кримінально-правове значення, було і продовжує бути предметом наукових диску-

сій. Однак, думається, що базисом таких дискусій повинні стати теоретичні положення загального характеру.

Так, емоції (від лат. *emoveo* – потрясаю, хвилюю) – особливий клас психічних явищ, що проявляється у формі безпосереднього, пристрастного переживання суб'єктом життєвого змісту цих явищ, предметів та ситуацій для задоволення своїх потреб. Емоції є одними із головних механізмів психічної регуляції поведінки [17, с.459]. Т.В. Дуткевич під емоціями розуміє психічне відображення у формі безпосереднього пристрастного переживання життєвого сенсу явищ та ситуацій, обумовленого відношенням їх об'єктивних властивостей до потреб суб'єкта [18, с.71]. Р.В. Павелків вказує, що емоції – це відносно короткочасні переживання, які носять чітко виражений ситуативний характер, тобто зв'язані зі ставленням людини до ситуації, що виникають, або можливих ситуацій, до своєї діяльності, до конкретних вчинків [19, с.301]. Щодо розуміння емоцій, то й в психології немає єдності поглядів в трактуванні їх сутності. Обумовлене це, напевне, складністю досліджуваної проблематики, широким спектром проблем, які взаємообумовлені із знаннями щодо емоційної сфери людини.

Існує різноманіття емоцій, виникнення яких обумовлене не лише властивостями впливів, але і суб'єктивними особливостями самого суб'єкта, його індивідуально-психологічними особливостями, станом здоров'я, потребами, прагненнями, бажаннями тощо.

Щодо видів емоцій, то немає єдності думок стосовно їх класифікації. За І.Кантом, емоції прийнято поділяти на стенічні (від грецької «стенос» – сила), тобто тонізуючі, збуджуючі і астенічні – що подавляють активність людини. До стенічних відносяться такі емоції, як радість, злість, гнів, а до астенічних – туга, тривога. І стенічні, і астенічні емоції можуть бути позитивними або негативними залежно від того, як їх людина сама оцінює, як вони сприймаються її свідомістю. Також психологи емоції, крім того, умовно поділяють на настрої, пристрасті і афекти [20, с.23].

В.К.Вілюнас класифікує емоції за модальністю, за інтенсивністю, тривалістю, глибиною, усвідомленістю, генетичним походженням, складністю, умовами виникнення, впливом на організм (стенічні-астенічні), виконуваними функціями, формою свого розвитку, за рівнем прояву в будові психічного (вищі – нижчі), за психічними процесами, з якими вони пов'язані, потребами, за предметним змістом та направленістю, за особливостями їх вираження [21, с.20].

Щодо відсутності єдиних класифікаційних критеріїв поділу емоцій на види виступають й інші вчені, пропонуючи за основу при класифікації різні ознаки, а саме:

- модальність (позитивні – негативні, приємні – неприємні, задоволення – незадоволення);
 - інтенсивність (слабкі і сильні);
 - тривалість (тривалі, нетривалі);
 - глибина (глибокі, поверхневі);
 - усвідомленість (усвідомлювані, неусвідомлювані);
- функції;

- вплив на організм (стенічні і астенічні);
- зміст (моральні, практичні, естетичні, інтелектуальні). Іноді їх називають вищими почуттями;
- за рівнями.

Ряд авторів, спрощуючи проблему, поділяють емоції на прості і складні. Прості зумовлені безпосередньою дією подразників, пов'язаних із задоволенням первинних потреб. Це рівень афективної чутливості – задоволення, незадоволення на основі органічних потреб. Звичайно такі емоції створюють емоційний тон відчуттів. Складні емоції пов'язані з усвідомленням життєвого значення об'єктів, це – рівень предметних почуттів, вираження в усвідомлених переживаннях ставлення особистості до світу. Ці емоційні переживання опроектовані. Це радість, викликана чимось певним, гнів щодо когось конкретно [22, с.358].

Очевидно, що наведені положення є підставою лише для загального уявлення про те, які існують класифікації емоцій у психології. Більшість з них не має значення для кримінального права, а отже, зупинимось на тій класифікації, яка є, на нашу думку, найбільш простою та зрозумілою, визнається більшістю вчених та має безпосереднє кримінально-правове значення. З наведених класифікацій нас цікавить та, яка враховує інтенсивність емоцій людини, які здатні впливати на інтелектуальну та вольову сфери свідомості людини й тим самим справляти свій вплив на визначення змісту складових суб'єктивної сторони.

З виділених вище видів емоцій у кримінально-правовій літературі найбільш часто зустрічається поняття афекту. Афект – (від лат. affectus – душевне хвилювання, пристрасть) означає психічний стан, ознакою якого є домінування певної емоції, що обумовлює особливості сприймання подразників і характер дій особи.

За своєю природою афект буває фізіологічним та патологічним. Афект фізіологічний – короткочасний хворобливий розлад психічної діяльності неспіхного рівня, що виникає раптово під впливом зовнішніх факторів. Даний вид афекту виникає внаслідок вияву емоцій гніву, страху тощо, і характеризується звуженням свідомості, руховим збудженням і діями, спрямованими на знищення подразника. Афект патологічний – короткочасний хворобливий розлад психіки, що виникає раптово під впливом зовнішніх факторів. Виявляється у глибокому затьмаренні свідомості, бурхливому руховому збудженні і діях, спрямованих проти подразника. Афект фізіологічний відрізняється від афекту патологічного за принципом дихотомії: осудний – неосудний. Тому фізіологічний афект визнається одним із компонентів сильного душевного хвилювання, оскільки відрізняється від нехворобливих афективних реакцій дезорганізацією свідомості, що позначається на ступені вини.

Кримінальна відповідальність за афективний злочин обумовлена, з одного боку, принциповою здатністю особи усвідомлювати характер своїх дій і керувати ними, а з другого – визнанням того, що ця здатність певною мірою обмежена розладами сприйняття, мислення та волі [23, с.169-170].

Разом з тим слід зазначити, що в психології, як правило, виділяють два види афекти: афект, як безпосередня реакція на зовнішній подразник, його називають «класичним» та афект «кумулятивний» або «аккумулятивний». Акумуляція афекту – це процес накопичення незначних за своєю силою негативних емоцій з наступною розрядкою у вигляді стрімкого і мало керованого афектованого вибуху, який настає начебто без явних причин [24].

О.Д. Сітковська поділяє афекти на астеничні та стеничні. До астеничних афектів відносяться (страх, сум, горе та інші) і вони характеризуються загальним послабленням, гальмуванням, аж до повного «ступору».

При стеничних афектах (гнів, озлобленість та інші) також відбуваються значні вегетативні, біохімічні зміни в організмі. Однак, при цьому навпаки, м'язовий тонус підвищується, різко змінюється частота дихання, серцева діяльність, артеріальний тиск, рівень адреналіну, збільшуються фізичні можливості людини. Це реакція особи по типу захисного механізму – мобілізація енергетичних ресурсів, що сприяє подоланню дій сильних подразників [25, с.13].

Подібний поділ афектів на види пропонує В.І. Ткаченко, який виділяє афекти гніву, страху, жалю, відчаю, розгубленості. Афект гніву належить до самооборонного рефлексу та носить агресивний характер. Самооборонний характер афекту гніву полягає в тому, що при його переживанні організм людини відчуває потребу в емоційній розрядці як способі набуття оптимального стану. Афект страху викликається ситуаціями, які містять у собі небезпеку. Вказаний афект пов'язаний з безумовним захисним рефлексом і полягає в реакції організму на небезпеку. Афекти жалю та відчаю породжуються неприємністю і можуть виступати в одних випадках як охоронна реакція психіки, в інших – як оборонна реакція. Афект розгубленості яскраво проявляється в різкому зменшенні здатності особи орієнтуватися в своєму стані та обстановці [6, с.32-33].

Проте, у КК України, як ми зазначали вище, поняття «афект» не зазначається, натомість використовується поняття «сильне душевне хвилювання». З цього приводу виникає проблема співвідношення цих понять.

У літературі це співвідношення вирішується по-різному. Одна група вчених вважає, що стан сильного душевного хвилювання – це ніщо інше як стан фізіологічного афекту. На їхню думку, жоден інший емоційний стан, крім стану фізіологічного афекту, не може настільки суттєво вплинути на психічну діяльність людини, щоб вона в певній мірі втратила здатність усвідомлювати свої діяння та (або) керувати ними [26, с.4; 27, с.185].

Друга група переконана, що стан сильного душевного хвилювання – це стан афекту. При цьому вони не роблять застереження, що це має бути лише фізіологічний афект [28, с.47; 29, с.8].

Науковці третьої групи вказують на те, що оскільки зменшувати здатність особи в повній мірі усвідомлювати свої діяння та (або) керувати ними можуть різні емоційні стани, поняттям «стан сильного душевного хвилювання» охоплюється не тільки стан афекту, але й інші сильні за своїм впливом на психічну діяльність емоційні стани [30, с.39-40; 8, с.181].

На наш погляд, більш обґрунтованою є позиція останньої групи авторів. Це підтверджується більшістю науковців, які вважають, що поняття «стан сильного душевного хвилювання» не тотожне ні поняттю «афект», ні поняттю «фізіологічний афект». Стан сильного душевного хвилювання пропонується розглядати як поняття, яке за своїм обсягом ширше і охоплює поняття «афект» та «фізіологічний афект», але не вичерпується ними [7, с.22-23; 29, с.8; 31, с.263]. Враховуючи те, що законодавець використовує поняття «сильне душевне хвилювання» для позначення психічних станів, які зменшують здатність особи усвідомлювати свої діяння та (або) керувати ними, це поняття повинно охоплювати і деякі інші емоційні стани, які мають такі властивості.

З вказаного можна зробити висновок, що поняття фізіологічного афекту недостатньо для того, щоб описати та кваліфікувати всі випадки емоційних станів особи, які мають кримінально правове значення. Поняття «стан сильного душевного хвилювання» повинно розглядатись ширше за обсягом і охоплювати собою не тільки різного роду афекти, але й інші види емоційних станів особи, які виникли внаслідок протизаконного насильства, систематичного знущання, або тяжкої образи з боку потерпілого і які характеризуються особливо великою силою свого зовнішнього прояву та які здатні суттєво порушувати психічну діяльність та призводити до того, що особа не була здатна повною мірою усвідомлювати свої діяння та (або) керувати ними.

Викладене доводить, що поняття «стан сильного душевного хвилювання» потребує визначення безпосередньо у законі. Способом викладу такого визначення може стати примітка до ст. 116 КК, в якій необхідно зазначити наступне: «... під станом сильного душевного хвилювання у статтях 116 та 123 цього Кодексу слід розуміти короточасний хворобливий розлад психічної діяльності особи неспіхичного рівня на час вчинення злочину, що виникає раптово під впливом зовнішніх факторів та проявляється в емоціях, які характеризуються особливо великою силою свого зовнішнього прояву та суттєво порушують психічну діяльність, призводять до того, що особа не здатна повною мірою усвідомлювати свої діяння та (або) керувати ними».

Список літератури: 1. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борісов та ін. // За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. К.–Х., 2001. 2. Брайнин Я.М. Уголовная ответственность и ее основания в советском уголовном праве. М., 1963. 3. Пинаев А.А. Курс лекций по Общей части уголовного права. Книга первая «О преступлении». Х., 2001. 4. Попов А.Н. Преступление против личности при смягчающих обстоятельствах. СПб., 2001. 5. Рарог А.И. Квалификация преступлений по субъективным признакам. СПб., 2002. 6. Ткаченко В.И. Ответственность за умышленные преступления против жизни и здоровья, совершенные в состоянии аффекта. М., 1979. 7. Сидоров Б.В. Аффект. Его уголовно-правовое и криминологическое значение. (Социально-психологическое и правовое исследование). Казань, 1978. 8. Бородин С.В. Преступления против жизни. М. 1999. 9. Дагель П.С. Понятие вины в советском уголовном праве. Владивосток, 1968. 10. Практичес-

кий коментарій к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под общ. ред. проф. Х.Д. Алиперова и проф. Э.Ф. Побегайло. М., 2001. 11. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник. (Ю.В.Александров, В.І.Антипов, М.В.Володько та ін.). Вид.3-тє, переробл. та доповн.// За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. К., 2004. 12. Сташис В.В., Бажанов М.Й. Преступление против личности в УК УССР и судебной практике. Х., 1981. 13. Уголовный кодекс Российской Федерации с постатейными материалами /Сост. С.В. Бородин, С.В. Замятина, И.Н. Иванова / Под ред. В.М. Лебедева – 2-е изд., перераб. и доп. М., 2001. 14. Подольный Н.А. Понятие «аффект» в уголовном праве // Государство и право. 2003. №6. 15. Изард К.Э. Психология эмоций/ Перев. с англ. СПб., 2002. 16. Психологічний словник за ред. члена-кореспондента АПН СРСР В.І.Войтка. К., Головне видавництво видавничого об'єднання «Вища школа». 1982. 17. Краткий психологический словарь / Ред. – сост. Л.А. Карпенко / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – 2 изд., расш., испр. и доп. Ростов н/Д, 1998. 18. Дуткевич Т.В. Загальна психологія (Конспект лекцій): Навчальний посібник. Кам'янець-Подільський, 2002. 19. Павелків Р.В. Загальна психологія. Підручник. К., 2002. 20. Никифоров А.С. Эмоции в нашей жизни. Изд. 2-е. М., 1978. 21. Психология эмоций: Тексты. Под ред. В.К. Виллюнаса, Ю.Б. Гиптенрейтер. М., 1984. 22. Психологія: Підручник / Ю.Л. Трофімов, В.В. Рибалка, П.А. Гончарук та ін.; за ред. Ю.Л. Трофімова. К., 2001. 23. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К., 1998. Т.1: А–Г. 24. Психологический словарь // Psi.webzone.ru 25. Ситковская О.Д. Аффект: криминально-психологическое исследование. М., 2001. 26. Байлов А.В. Кримінальна відповідальність за посягання на життя та здоров'я особи, вчинені в стані сильного душевного хвилювання. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Х., 2004. 27. Назаренко Г.В. Уголовно-релевантные психические состояния лиц, совершивших преступления и общественно опасные деяния: Монография. М., 2001. 28. Шавгулидзе Т.Г. Аффект и уголовная ответственность. Тбилиси, 1973. 29. Остапенко Л.А. Кримінально-правова характеристика умисних вбивств при пом'якшуючих обставинах (статті 116, 117, 118 КК України). Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2003. 30. Носков Д. Понятие «аффект» в уголовном праве// Законность. 2003. №6. 31. Бурдін В.М. Про поняття «стан сильного душевного хвилювання» за КК України // Актуальні питання реформування правової системи України. Збірник наукових статей за матеріалами І Міжвузівської науково-практичної конференції 27-28 травня 2005 р. м. Луцьк.

Надійшла до редакції 12.09.05

Є.Б. Тітов

НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ДЕРЖАВ ЯК ВПЛИВОВИЙ ФАКТОР БОРЬБИ З ЗАХОПЛЕННЯМ ЗАРУЧНИКІВ

Впродовж тривалого часу у міжнародному праві захоплення заручників разом із піратством, незаконним захопленням та використанням ядерних матеріалів розглядається як різновид міжнародного тероризму, визнаного злочиним ще у Конвенції про попередження та покарання тероризму 1937 р.

Самостійним різновидом міжнародного злочину захоплення заручників було визнано Міжнародною конвенцією про боротьбу з захопленням заручників 1979 р.